

Prof. dr hab. Danuta Walczak-Duraj
Katedra Socjologii Polityki i Moralności IS
Uniwersytetu Łódzkiego

Łódź, dnia 08 sierpnia 2019 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Szkoły
pt.: Ks. prof. Aleksander Wóycicki prekursorem i współtwórcą socjologii polskiej

Promotor rozprawy:

dr hab. Krystyna Leśniak – Moczuk –prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego

promotor pomocniczy: dr Elżbieta Kolasińska –Uniwersytet Gdański

1. Określenie trafności wyboru i oryginalności problemu badawczego podjętego w rozprawie

Recenzowana rozprawa ma wyraźnie charakter monografii socjologicznej, o czym świadczy zarówno jej zakres tematyczny, zaplecze teoretyczne rozprawy, założenia metodologiczne jak i sam projekt badawczy, stanowiący podstawę pracy.

Plasuje się ona w dziedzinie nauk społecznych, przy czym najwyraźniej zaznacza się obecność paradygmatu przynależnego socjologii, w tym zwłaszcza socjologii historycznej, socjologii pracy i przemysłu, socjologii makrostruktur społecznych, socjologii rodziny, socjologii wychowania, czy socjologii migracji. W pracy występuje też wyraźne nawiązanie do innych dyscyplin i subdyscyplin takich jak polityka społeczna, społeczna nauka Kościoła katolickiego czy historia.

Wiodący cel, przedmiot i zakres podjętej pracy sformułowany został *explicite* w pierwszym akapicie rozdziału pierwszego, w którym Doktorantka stwierdza, że jej celem było (...) *wszechstronne zaprezentowanie sylwetki ks. profesora Aleksandra Wóycickiego (1878-1954) ukazując jego dorobek duszpasterski, naukowy, społeczny, stanowiący wybitny wkład do rozwoju nauki socjologii i polityki społecznej* (s. 12). Nieco dalej czytamy zaś, że przedmiotem ocenianej rozprawy jest (...) *działalność naukowo - dydaktyczna i społeczna ks. Aleksandra Wóycickiego głównie jego osiągnięcia w obszarze socjologii, zwłaszcza w kreowaniu niektórych jego subdyscyplin oraz polityki społecznej* (s. 14).

Podjęta w pracy, oryginalnie zaprezentowana problematyka, wykorzystująca perspektywę biograficzną i podejście zakorzenione w socjologii historycznej do ukazania pamięci historycznej, związanej z rozwojem polskiej socjologii, jest z pewnością nie tylko bardzo ważna, trudna do realizacji, ale również bardzo rzadko przez młodych socjologów podejmowana. W 1946 r. w pierwszym, powojennym numerze „Przeglądu Socjologicznego” Józef Chałasiński,¹ przypominając socjologiczne pojmowanie historii i znaczenie kontekstu socjologicznego w wyjaśnianiu procesów historycznych odwołuje się nie tylko do stanowiska Ludwika Gumplowicza, ale przede wszystkim do stanowiska Stefana Czarnowskiego, który twierdził nawet, że (...) *dla historyka warunkiem spełnienia zadania jest, że winien on być socjologiem.*²

Autorka rozprawy formułując tak bardzo szeroki a zarazem zróżnicowany kontekst teoretyczno-tematyczny, odnoszony do aktywności duszpasterskiej, naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej (w różnych obszarach instytucjonalnych) ks. profesora Aleksandra Wóycickiego, w toku podjętych analiz szukała odpowiedzi na podstawowy problem badawczy, sprowadzający się jej zdaniem do uzasadnienia tezy, że: *ks. A. Wóycicki, pierwszy polski profesjonalny socjolog, do niedawna jeszcze niemalże zapomniany i niedoceniany, był znaczącym współtwórcą socjologii polskiej i prekursorem niektórych jej subdyscyplin, a także (winno być dodane- że – przyp. D. W.-D.) swoimi badaniami i działalnością prospołeczną wywarł wpływ na rozwój polityki społecznej (s. 16), co z pewnością spełnia warunki brzegowe oryginalności problemu badawczego.*

Główny problem rozprawy a zarazem wiodącą tezę, która w toku postępowania badawczego podlegała dalszemu skonkretyzowaniu, Autorka rozprawy zamierzała rozwiązać w wyniku opisu, diagnozy jak i interpretacji zebranego materiału empirycznego, uzyskiwanego zarówno w oparciu o bardzo zróżnicowane i czasochłonne metody i techniki badawcze, w tym przede wszystkim w oparciu o zastosowanie podejścia monograficznego. W podejściu monograficznym metoda biograficzna, bazująca w tym przypadku na krytycznej analizie dokumentów osobistych, zapisków, kronik instytucjonalnych – kościelnych i pozakościelnych- była wiodąca.

¹ J. Chałasiński, *Zasadnicze stanowiska we współczesnej socjologii polskiej*, „Przegląd Socjologiczny”, Kwartalnik Polskiego Instytutu Socjologicznego, Łódź 1946, s. 26-27.

² St. Czarnowski, *Spółeczeństwo. Kultura. Prace z socjologii i historii kultury*. Biblioteka Socjologiczna Polskiego Instytutu Socjologicznego, Warszawa- Poznań, s. 29.

2. Ocena poprawności i kompletności problemów badawczych oraz hipotez badawczych

Temat rozprawy, jej wiodący cel i oczekiwane rezultaty określone zostały w sposób jednoznaczny i wielce obiecujący z poznawczego punktu widzenia. Doktorantka dysponowała wyraźnymi przesłanki ku temu, choć być może nie końca wyraźnie zaznaczonymi w pracy, by ramy teoretyczne rozprawy, dotyczące prekursorskiego wkładu ks. prof. A. Wóycickiego w rozwój polskiej socjologii w sposób zasadny umieścić w bardzo szerokim, historyczno-społecznym, politycznym i ekonomicznym kontekście procesów, zjawisk i doświadczeń osobistych. W kontekście odnoszącym się zarówno do okresu przed uzyskaniem przez Polskę niepodległości, kiedy ks. prof. A. Wóycicki studiował na wielu renomowanych uczelniach zachodnich jak i pracował na Cesarskiej Rzymskokatolickiej Akademii Kościelnej (Duchowej) w Petersburgu (1910-1918), jak i do okresu po 1918 r., (etap lubelski - 1918-1924; etap wileński 1925-1939; etap warszawski 1939-1954). Na marginesie warto zaznaczyć, iż w październiku 2018 r. KUL Jana Pawła II uroczyście obchodził 100-lecie obecności socjologii na tym uniwersytecie, organizując jubileuszową konferencję naukową pt.: *Socjologia polska a.d. 2018. Tradycje –Kontynuacje- Innowacje* (autorka recenzji brała udział w tym jubileuszu).

Recenzentka przystępując do zapoznania się z treścią rozprawy, by w dalszej kolejności dokonać jej oceny, posiłkowała się oczywiście treścią sformułowanego celu, przedmiotu i zakresu rozprawy oraz uzasadnianej tezy. Po jej lekturze miała dokonać oceny, czy odpowiedzi udzielone przez Doktorantkę na sformułowane, wiodące pytanie (problem) badawcze i tezę badawczą, miały swoje wyraźne zakotwiczenie zarówno w literaturze przedmiotu jak i w opisie, diagnozie i interpretacji zebranego materiału empirycznego. Oceniając zatem podstawowe założenia badawcze jak i przyjętą przez Doktorantkę metodologię badań należy stwierdzić, że choć cały projekt badawczy jest interesujący, a Doktorantka wyszła w trakcie jego realizacji obronną ręką, to jednak pojawiło się kilka wątpliwości, uwag i pytań adresowanych do Autorki rozprawy, która, trzeba to podkreślić, swobodnie i kompetentnie porusza się w wybranych, ze względu na temat rozprawy, zarówno klasycznych jak i współczesnych stanowiskach teoretycznych czy zróżnicowanych podejściach badawczych.

Z perspektywy uzyskanych wyników pochodzących z badań, a wykorzystanych na użytek recenzowanej pracy, można stwierdzić, że wpisuje się ona w klasyczny, choć zdecydowanie rzadziej wykorzystywany przez współczesnych polskich socjologów - **model indukcyjny**. Dobrze też oddaje ona wielowymiarowość i wieloparadygmatyczność socjologii w

klasycznym ujęciu Floriana Znanieckiego, który traktował socjologię przede wszystkim jako indukcyjną naukę o czynnościach i systemach społecznych, zmierzającą, poprzez interpretację, do wyjaśnienia ich przyczyn i pełnionych funkcji³. Stąd też w pracy, w sposób zasadny, jej Autorka zrezygnowała z hipotez badawczych, które ze względu na wiodącą problematykę, stosowane metody badawcze oraz bardzo słabe rozeznanie twórczości i działalności ks. A. Wóycickiego wśród polskich socjologów trudno byłoby formułować.

Podsumowując tę część rozważań, zwłaszcza z perspektywy uzyskanego materiału empirycznego należy stwierdzić, iż z perspektywy sformułowanego, wiodącego problemu badawczego i przyjętej tezy badawczej, wyczerpują one nie tylko wiodące aspekty) podjętego tematu, sformułowanego w tytule rozprawy, ale odnoszą się również do bardzo mocno zaznaczonych w pracy aspektów biograficznych, przeplatających się z aspektami o charakterze naukowym i instytucjonalnym. Co więcej, sam tytułowy aspekt dotyczący tezy o roli ks. A. Wóycickiego w tworzeniu podstaw współczesnej polskiej socjologii zajmuje w refleksji badawczej Autorki rozprawy należne, choć nie do końca wyeksponowane miejsce, głównie poprzez rezygnację z szerszej refleksji na temat twórczości innych polskich socjologów badanego okresu.

3. Ocena stopnia zaawansowania wykorzystanej w rozprawie wiedzy teoretycznej z zakresu socjologii oraz ocena poprawności struktury rozprawy (kolejność rozdziałów, proporcje pomiędzy poszczególnymi rozdziałami, kompletność tez, założeń metodologicznych pracy)

Recenzowana rozprawa, licząca 208 stron (nie licząc nienumerowanego aneksu), składa się ze wstępu, pięciu zasadniczych rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz aneksu, zawierającego trzynaście załączników odnoszących się do najważniejszych cezur życiowych i naukowych ks. prof. A. Wóycickiego). Pierwszy rozdział pracy, zatytułowany: *Procedura badawcza*, stanowi de facto rozdział metodologiczny, w którym zawarte zostały podstawowe treści składające się zazwyczaj na taki rozdział, w którym Autorka zapowiada charakterystykę celów, założeń i przedmiotu badań oraz charakterystykę źródeł badawczych, czyli mówiąc inaczej – charakterystykę wykorzystanych na użytek rozprawy metod, technik i narzędzi badawczych. Zaprezentowana w rozprawie „kuchnia” badawcza wzbogacona o elementy samoświadomości etyczno-metodologicznej spełnia oczekiwane standardy, odnoszące się nie

³ F. Znaniecki, *Ludzie teraźniejsi a cywilizacja przyszłości*, Lwów-Warszawa 1934.

tylko do złożonego i trudnego w sensie logistycznym procesu gromadzenia danych empirycznych jak i do procesu opracowywania i interpretacji tych danych.

Wybór podstaw teoretycznych prowadzonych rozważań, mieszczących się we wcześniej wymienionych subdyscyplinach naukowych oraz przyjęte rozstrzygnięcia metodologiczne czynią rozprawę zamierzeniem oryginalnym. Oczywiście przy założeniu, do którego jestem głęboko przekonana, że w ocenie pracy doktorskiej za najważniejsze uznać należy trafność wyboru strategii procesu badawczego i pracy z danymi empirycznymi. Struktura pracy jest prawidłowa; poszczególne rozdziały następują po sobie w sposób logiczny zaś sposób prezentowania wiodących wątków umieszczanych w tych rozdziałach w miarę przejrzysty i uporządkowany. Poszczególne rozdziały nie zawierają jednak wydzielonych i zaznaczonych w spisie treści podsumowań, które zazwyczaj stanowią reasumpcję najważniejszych kwestii zawartych w rozdziałach jak i krótkie uzasadnienie przejścia do kolejnego rozdziału, w tym przypadku do rozdziału trzeciego, czwartego i piątego.

W rozprawie zabrakło jednak moim zdaniem krótkiego choćby rozdziału dotyczącego podstawowych założeń socjologii historycznej, która stanowi przecież jej wiodące ramy teoretyczne. Tym bardziej, że jednym z najbardziej charakterystycznych perspektyw teoretycznych w tradycji socjologii polskiej jest właśnie historyzm. Pogląd taki podzielany był i jest przez wielu socjologów, m.in. przez J. Chałasińskiego, który stwierdzał wprost, że historyzm stanowi konieczny element metody socjologicznej, czy przez J. Szczepańskiego, który podkreślał, że historyczny punkt widzenia jest ciągle żywy w socjologii polskiej. Do tradycji historyzmu w socjologii polskiej odwołuje się w późniejszym okresie m.in. K. Dobrowolski (którego Doktorantka wymienia w pracy) czy W. Kwaśniewicz, który słusznie ubolewał nad jego rzadkim stosowaniem w badaniach socjologicznych.

W pracach wielu współczesnych socjologów (m.in. P. Burke, A. Stinchcombe, C. Tilly, P. Abrams i T. Skockpol) znaleźć możemy propozycje różnych sposobów uprawiania socjologii historycznej (teoretyczna socjologia historyczna, interpretacyjna socjologia historyczna, czy analityczna socjologia historyczna, uzyskująca generalizacje historyczne poprzez porównawcze, indukcyjne studia wybranych przypadków historycznych). Socjologia historyczna będąc do pewnego stopnia kontynuatorką nurtu zwanego historyzmem, ma jednak znacznie większe ambicje. Jest bowiem przedsięwzięciem interdyscyplinarnym, mającym łączyć cechy socjologii oraz historii zarówno aspekcie teoretycznym jak i w warstwie metodologicznej. Do najbardziej rozwiniętych warsztatowo metod badawczych w socjologii

historycznej należy np. metoda porównawcza, dla której opracowano kilka wariantów: indywidualizujący, uniwersalizujący, wariancyjny i kontekstowy. Autorka rozprawy plasuje swoje rozważania zarówno w wariacie indywidualizującym jak i kontekstowym, szkoda więc, że w swych rozważaniach na temat socjologii historycznej ograniczyła się w p. 1.4. jedynie do przedstawienia specyfiki źródeł wykorzystywanych w socjologii historycznej.

Mając tak bogaty materiał źródłowy i tak wiele wątków tematycznych podnoszonych w kolejnych rozdziałach Autorka rozprawy wykazała jednak umiejętność wybierania głównie tych, które w sposób bezpośredni związane były z wiodącą linią interpretacyjną, która niekiedy była jednak zbyt mocno nacechowana wartościująco. **Największe wątpliwości budzi jednak pewna nieadekwatność tytułu rozprawy do jej zawartości. Jej zawartość jest bowiem zdecydowanie szersza niżby to sugerował tytuł.** W rozprawie poza kwestiami odnoszącymi się wprost do wkładu ks. prof. A. Wóycickiego w rozwój polskiej socjologii i polityki społecznej jej Autorka w sposób interesujący prezentuje wielość innych jego aktywności, zarówno tych, związanych z funkcją duszpasterza jak i z działalnością dydaktyczną, dobroczynną (charytatywną) czy popularyzatorską. Z ujęcia zaprezentowanego w rozprawie wyłania się bowiem portret naukowca – socjologia bardzo współczesnego, zaangażowanego społecznie, żyjącego i działającego zgodnie z oczekiwaniami, jakie zarówno w jego epoce jak i współcześnie formułuje się pod adresem przedstawicieli tej dyscypliny. Z pewnością ks. prof. A. Wóycicki nie dostrzegałby większego sensu działania naukowego w spatologizowanym systemie „punktozy.”

Ostatnia uwaga odnosi się do tytułu rozdziału czwartego - *Ks. prof. Aleksander Wóycicki inspiratorem specjalizacji socjologii polskiej*. W rozdziale tym zawarte są bardzo interesujące wątki odnoszące się do trzech obszarów teoretycznych i empirycznych, rozwijanych przez ks. prof. A. Wóycickiego, bardzo wyraźnie nawiązujących do fundamentów społecznej nauki Kościoła katolickiego, wyrażanych m.in. w treściach takich encyklik jak: *Rerum novarum* (1891) czy *Quadragesimo anno* (1931): socjologii rodziny, socjologii wychowania, socjologii pracy i przemysłu. **Tytuł rozdziału jest niewłaściwy, bo nie chodzi tutaj o specjalizacje,** które odnosi się zazwyczaj do procesu nauczania socjologii (specjalności i specjalizacje) ale o **subdyscypliny**. Mam nadzieję, że w trakcie obrony Doktorantka odniesie się do tej uwagi. Na marginesie pragnę zauważyć niezgodność tytułu p. 3.4 w rozdziale trzecim – *Prekursorskie badania środowiska migracyjnego*, z tytułem w tekście- *Prekursorskie badania polonijne* (s. 117).

4. Ocena znajomości metod i technik badawczych oraz przyjętych i zastosowanych w rozprawie

Mimo wcześniej poczynionych uwag należy stwierdzić, że w toku postępowania badawczego Doktorantka zgromadziła interesujący i bardzo obszerny materiał empiryczny, uzyskany przy pomocy zróżnicowanych metod i technik badawczych, właściwie dobranych, których znajomość oceniam wysoko. Głównie dlatego, że Autorka rozprawy zgodnie z założeniami, krytycznie podeszła do źródeł wykorzystywanych w socjologii historycznej oraz w sposób właściwy ukazała specyfikę badań o charakterze biograficznym.

5. Ocena stopnia zaawansowania prowadzonych analiz oraz interpretacji wykorzystanych w rozprawie źródeł empirycznych

Oceniając stopień zaawansowania jakościowych analiz zastosowanych na użytek zbierania i opracowywania materiału empirycznego należy stwierdzić, iż analiza ta prowadzona była w zasadzie na poziomie podstawowym, choć wystarczającym. W odniesieniu do bardzo bogatych, interesujących, wymagających dużo czasu, bo rozproszonych i mocno zróżnicowanych materiałów, Autorka rozprawy zastosowała właściwe podejście, co pozwala sformułować pozytywną ocenę warsztatu badawczego mgr Anny Szkoły, choć ocena ta w odniesieniu do niektórych kwestii szczegółowych jest mocno zróżnicowana. Istotna uwaga odnosi się przede wszystkim do tego, iż Doktorantka nie wyszła w zasadzie w swoich interpretacjach poza sprawozdawczą formułę.

6. Ocena formalnej strony rozprawy (poprawność redakcyjno- językowa, opanowanie techniki pisanie pracy, sporządzania przypisów, tabel, bibliografii)

Dokonując oceny formalnej strony pracy należy przede wszystkim stwierdzić, że Doktorantka z pewnością włożyła bardzo dużo wysiłku w to, aby rozprawa pod względem edytorskim spełniała oczekiwania formułowane pod adresem rozpraw naukowych. Język rozprawy jest naukowy, najczęściej zobiektywizowany, choć w licznych przypadkach zbyt wartościujący. Jak w każdym tego typu opracowaniu, również i w recenzowanej rozprawie, choć może w większym stopniu niż w innych przypadkach, można znaleźć liczne, stylistyczne potknięcia językowe czy błędy literowe. Bibliografia i przypisy zostały sporządzone w zasadzie zgodnie z wymogami, choć w niektórych przypadkach nie ma podanego miejsca wydania. Na stronie 18 jest przypis 4 – J. Turowski, *Socjologia wsi i rolnictwa*, op. cit., s. 14-18,32, jednak wymieniony autor nie był jeszcze przywoływany w trzech poprzedzających przypisach.

Wskazanie, do której kategorii zaliczono rozprawę i ogólna konkluzja

Podsumowując przedstawione powyżej wszystkie oceny i uwagi dotyczące rozprawy należy stwierdzić, iż praca doktorska mgr Anny Szkoły pt.: ***Ks. prof. Aleksander Wóycicki prekursorem i współtwórcą socjologii polskiej***, jest przedsięwzięciem badawczym, potwierdzającym przygotowanie Doktorantki do samodzielnej pracy badawczej. Rozprawa zawiera wyraźnie sformułowany cel poznawczy, właściwą obudowę literaturową, opiera się na pomyślnie zrealizowanym projekcie empirycznym, którego rezultaty, mimo uwag, oceniam pozytywnie. Całość rozprawy świadczy korzystnie o umiejętnościach i kompetencjach badawczych jej Autorki. Stąd też oceniam rozprawę jako spełniającą podstawowe wymagania stawiane rozprawom doktorskim, określone art. 13.1 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (z dnia 14 marca 2003 r., Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.), tzn. **stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego**, a Doktorantka wykazała się ogólną wiedzą teoretyczną w zakresie socjologii i dyscyplin pokrewnych. Wnoszę więc o dopuszczenie mgr Anny Szkoły do dalszych etapów postępowania doktorskiego, a przedłożoną do recenzji pracę rekomenduję jako podstawę nadania mgr Annie Szkole stopnia naukowego doktora nauk społecznych w **dyscyplinie nauki socjologiczne**.

